

ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΑΣ ΤΟΥ GOETHE*

Ο ΓΚΑΙΤΕ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΥΠΟ Α. Χ. ΒΟΥΡΝΑΖΟΥ

Ἡμέραν τινὰ τοῦ Ἀυγούστου τοῦ 1768 εἷς νέος ὠχρὸς καὶ ἐξηντηλημένος ἐπέστρεφεν εἰς Φραγκφούρτην ἐκ Λειψίας, ἔνθα εἶχε μεταβῆ κατὰ βούλησιν τοῦ πατρὸς πρὸς σπουδὴν τῆς Ἐπιστήμης τοῦ Δικαίου. Εἶχε διαμείνει ἐκεῖ ἐπὶ τρία ὄλα ἔτη χωρὶς νὰ δυνηθῆ νὰ ἀγαπήσῃ τὴν ἐπιστήμην ἐκείνην, ἀντὶ τῆς ὁποίας παρηκολούθει τὰ μαθήματα τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς ἀνατομίας, καὶ φυσιολογίας.

Ὁ νεαρὸς Γκαῖτε — διότι ἦτο αὐτὸς — ἐπανήρχετο εἰς τὴν πατρικὴν ἐστίαν ἄθνημος, χωρὶς κἂν νὰ φέρῃ τὴν διδακτορικὴν τιάραν, καὶ εὐθὺς ἔκτοτε παρεδόθη εἰς τὴν ἠδύτητα τοῦ μυστικισμοῦ, ἐβυθίζετο εἰς τοὺς σκιώδεις κόσμους τοῦ ἀγνώστου, δι' ὧν ἐνίστε διέβαινον αἱ τρομώδεις λάμπει τῆς ἀλχημείας. Εἰς τὸ ὑπερῶον τῆς οἰκείας *am grossen Hirschgraben*, ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ὑπῆρχε τὸ παιγνικὸν του συνεργεῖον, ἐγκατέστησεν, ὅπως ὁ δόκιμωρ Ἰωάννης Φάουστ, τοὺς βίκους, τὰς χύτρας, μίαν κάμινον! Καὶ ὅταν μετὰ μακρὰν μελέτην τοῦ *opus magocabalisticum* ἀνύψου τὴν κεφαλήν, διέκρινεν εἰς τὸ βάθος τοῦ ὄνειρου, ὅπερ τὸν ἀπερρόφει, τὸν κόσμον τῆς φαντασίας του, μίαν πλάσιν ἁρμονικὴν, μίαν φύσιν ἀπόκρυφον, τὴν ὁποίαν ἐξωγράφισεν εἰς εἰκόνας πρωτοφανεῖς, αἵτινες ἀπετέλεσαν κατόπιν τὸ μεγαλεῖον τῆς ζωῆς του.

Μετὰ δύο ἔτη ἐξακολουθῶν τὰς νομικὰς σπουδὰς εἰς Στρασβοῦργον δὲν λησμονεῖ τὰς πειραματικὰς ἐπιστήμας, παρακολουθεῖ αὐτάς, ὡσάκως δύναται, μεθ' ὅλης του τῆς ψυχῆς καὶ ἐγγράφεται ἀκόμη καὶ εἰς τὸ μαιεντικὸν φροντιστήριον τοῦ Πανεπιστημίου τῆς πόλεως ἐκείνης.

Τῷ ὄντι πολὺπλοκος τύπος!

Εἰς ἡλικίαν 26 ἐτῶν εὐδοσκόμενος πλησίον τοῦ δουκὸς τῆς *Weimar* καὶ ἐνῶ ἤδη ἡ φήμη του περρυγίξει διὰ τοῦ *Werther* καὶ τοῦ *Götz*, ἐπανέρχεται εἰς τὰς προσφιλεῖς του σπουδὰς τῆς φύσεως καὶ ἀσχολεῖται εἰς μελέτας ἀνατομικὰς καὶ

* Συνεδρία τῆς 21 Ἀπριλίου 1932.

οστεολογικάς, εἰς τὰς ὁποίας τὸν κατευθύνει ὁ ἐν Ἰένα καθηγητῆς τῆς ἀνατομίας *Loder*. Ὁ ἐρασιτέχνης φυσιοδίφης καθίσταται μετ' ὀλίγον ἐρευνητῆς καὶ τῷ 1784 ἀνακοινοῖ τὴν πρώτην αὐτοῦ σπουδαίαν παρατήρησιν, τὴν ἐπανεύρεσιν τοῦ μεσοσιαιγονίου ὄστου παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ, τοῦτέστι τοῦ προσθιωτάτου τμήματος τῆς ἄνω σιαγόνας τοῦ φέροντος τοὺς κοπιῆρας. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ δυσχωρίστου τούτου ὄστου ἦτο ἤδη γνωστὴ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Γκαῖτε, ἀλλ' ἡ ἀνατομία τὴν εἶχε σὺν τῷ χρόνῳ λησμονήσει καὶ μάλιστα ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος στερούμενος τοῦ ὄστου τούτου παρουσιάζει χαρακτηριστικὴν διάκρισιν μεταξὺ ὄλων τῶν σπονδυλωτῶν ζώων.

Τὴν παρατήρησιν ταύτην ἐθεώρησεν ὁ Γκαῖτε ὡς θεμελιῶδες ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς γνώμης, ἣν φιλοσοφῶν ἐπὶ τῆς φύσεως εἶχε σχηματίσει, δηλαδή τῆς ἐνότητος τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου, τῆς κοινῆς καταγωγῆς τῶν ἀποτελούντων αὐτὸν ζώων. Μολοντοὶ δὲ οἱ διασημότεροι ἀνατόμοι τῆς ἐποχῆς του δὲν παρεδέχθησαν τὰς ἀπόψεις του, αὐτὸς δὲν ἐδίετασε νὰ προχωρήσῃ καὶ διατυπώσῃ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ κρανίου ἐκ σπονδύλων τελείως μεταβαλόντων μορφῆν, θεωρίαν ἀνένδεκτον μὲν σήμερον ἀποδεικνύουσαν ὅμως τὴν ὑψηλόνοα προσπάθειαν τοῦ ποιητοῦ πρὸς ἐρημησίαν μεγάλων φυσικῶν προβλημάτων. Λιὰ δὲ τῶν πολυειδῶν αὐτοῦ ἐρευνῶν συγκρίσεως διαφόρων ἀνατομικῶν καὶ ἰδίως οστεολογικῶν στοιχείων ἐπὶ τε ἀνθρώπων καὶ ζώων θὰ ἠδύνατο δικαίως νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ θεμελιωτῆς τῆς συγκριτικῆς ἀνατομικῆς.

Ἀφ' ἧς ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τὸ μυστήριον τῆς γύρωθεν δημιουργίας κατεῖχε τὴν ψυχὴν του ἐν ἐπίμονον ἐρώτημα ἐγεννᾶτο εἰς τὴν σκέψιν του : Τί εἶναι τὸ φυτόν ; Καὶ βραδύτερον, ὅταν ἡ ζωσα φύσις τὸν ἐσαγήνευεν, ἐβυθίζετο περὶ σκεπτος εἰς τὴν σπουδὴν τῆς *Philosophia Botanica* τοῦ περιφήμου συγχρόνου του σονηδοῦ φυτολόγου *Linneé*, ἧτις τὸν συνήραψε τοσοῦτω μᾶλλον, καθόσον τὸν ἔφερεν εἰς ἀντιγνωμίαν πρὸς τὸν μέγαστον τοῦτον συστηματικὸν τῆς βοτανικῆς.

Ὁ Γκαῖτε ἐφρόνει ὅτι ἡ μορφή τῶν φυτῶν, ὡς ἔβλεπεν αὐτὰ πέριξ του, δὲν ἦτο ἀρχέτυπος ἀλλὰ μετεβλήθη βραδέως, βαθμιαίως, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος. Παρεδέχθη δ' οὕτω τὴν ὑπαρξίν ἰδεώδους συγγενείας μεταξὺ διαφόρων συγχρόνων μορφῶν καὶ προσεπάθησε νὰ καθορίσῃ τοὺς προγονικοὺς τύπους, ἀπὸ τῶν ὁποίων διὰ διαδοχικῶν μετασχηματισμῶν παρήχθησαν αἱ ἀντίστοιχοι φυτικαὶ ποικιλίαι. Ὑπὸ τοιοῦτους ὄρους κατέληξεν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ἀρχηγόνου φυτοῦ (*Urbpflanze*), οὗτινος ὡς ἀπλοῦν καὶ θεμελιῶδες ὄργανον ἐθεώρησε τὸ φύλλον, διὰ μεταμορφώσεων τοῦ ὁποίου παρήχθησαν ἅπαντα τὰ ἐπὶ τοῦ φυτικοῦ ἄξονος ἀναπύγματα. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ, ἧτις κατεδήλου πόσον ἐπίστευεν ὁ ποιητῆς εἰς τὰς ἰδέας τῆς φυσικῆς ἀνελιξεως τῶν ὄντων, ἀπερρίφθη ὑπὸ τῶν σοφῶν τῆς ἐποχῆς, οἵτινες παρέμενον ἀκλόνητοι εἰς τὴν γνώμην ὅτι τὰ διάφορα εἶδη τῶν ζώντων ὄργα-

νισμῶν ἔχουσιν ἀπ' ἀρχῆς προσχεδιασμένα καὶ ἀναλλοίωτα τὰ ὄργανα αὐτῶν.

Ἐν τούτοις ὁ Γκαϊτε δὲν ἀπεροητεύετο.

Κατὰ τὰς προσφιλεῖς ὥρας τῆς μονώσεώς του ἠσθάνετο ἑαυτὸν μεταφερόμενον μακρὰν, ἔζη εἰς ἄλλην τινα σφαιρὰν καὶ ἔβλεπε πρὸς κόσμους ἀγνώστους, ἐκεῖ ὅπου τὸ βλέμμα τῶν πολλῶν δὲν δύναται νὰ φθάσῃ. Ἔβλεπε καὶ ἠνόει καὶ ἐμάντευε! Προλέγει οὕτω κατὰ τρόπον καταπλήσσοντα τὸν θεμελιώδη νόμον τῆς συντηρήσεως τῆς ἐνεργείας, τὸν ὁποῖον δέκα ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του ὑπετύπωσε καὶ ἀπέδειξεν ὁ *Robert Mayer*.

Δὲν εἶδε μόνον τὴν στολήν τῆς φύσεως, τὸ κάλλος, τὸ φῶς, τὸ χρῶμα, δὲν ἠσθάνθη ἀπλῶς τὴν μυροβόλον ριπὴν τῆς ἀγῆς, τὴν χάριν τοῦ δειλινοῦ, τὴν γοητεῖαν τῆς νυκτός, ἀλλ' ἐζήτησε νὰ γνωρίσῃ τὸ βαθὺ μυστήριον, ὅ,τι κατευθύνει τὰ σύμπαντα, τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας, τὴν αἰτίαν τῶν πάντων.

Ποιητής, ἐρευνητής καὶ εἰκαστής!

Ἀναζητῶν τὰ θεμελιώδη συστατικὰ τῶν ζώντων πλασμάτων προεικάζει τὴν ὑπαρξίν τῶν κυττάρων μετ' ἐκπληκτικῆς ἀκριβείας. « Πᾶν ὅτι ζῆ — γράφει εἰς τὴν μορφολογίαν του — δὲν εἶναι μονὰς ἀλλὰ πλῆθος· ἀκόμη καὶ ὅταν ἐπιφανῆται ὡς ἀδιαίρετόν τι εἶναι ἐν τούτοις ἄθροισμα ζώντων καὶ ἀθνηποσιτάτων στοιχείων, ἅτινα ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν, τὴν κατασκευὴν, εἰσὶν ὅμοια, ἀλλὰ κατ' ἐπίφασιν δύναται νὰ ὦσιν τὰ αὐτὰ ἢ ὅμοια, διάφορα ἢ ἀνόμοια. Τὰ πλάσματα ταῦτά εἰσιν ἐν μέρει μὲν ἠνωμένα ἐξ ἀρχῆς ἐν μέρει δὲ συναντῶνται καὶ συνεοῦνται. Διαζεύγνυνται καὶ πάλιν ἀναζητοῦσιν ἄλληλα, οὕτω δὲ ἐπιτελοῦσιν ἀτέρομονα παραγωγὴν καθ' ὅλους τοὺς τρόπους καὶ πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν ».

Εἰς τὰς ὀλίγας αὐτὰς γραμμὰς δύναται τις νὰ διακρίνῃ τὸ προμήνυμα περὶ τῆς κυτταρικῆς δομῆς τῶν ὀργανισμῶν, τὸ προσχέδιον τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, τὴν ὁποῖαν τόσα ἔτη βραδύτερον ὑπεστήριξε δι' ἀκλονήτων ἐπιχειρημάτων ὁ *Darwin* καὶ ὁ *Spencer*. Ἐν τούτοις οἱ εἰδικοί ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς ἀπέκρουσαν ἐκ νέου τὰς αἰρετικὰς δοξασίας τοῦ παρατόλμου ποιητοῦ ἐμμένοντες ἄκαμπτοι ὁπαδοὶ τῆς θεωρίας τῆς προϋποστάσεως (*Praeformatio*), καθ' ἣν ὀλόκληρον λ. χ. τὸ φυτὸν μεθ' ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν ὀργάνων αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν μικροσκοπικῇ καταστάσει, εὔρηται προεπλασμένον καὶ ἐγκεκλεισμένον εἰς τὸν σπόρον· κατ' ἀκολοθηῖαν ἢ βλάστησις, ἢ ἀνάπτυξις αὐτοῦ δὲν εἶναι ἢ ἀπλῆ πρῶξις μεγεθύνσεως ἕως προκαθορισμένου τινος βαθμοῦ.

Ἦτο δυνατὸν εἰς ὄνειροπόλος, εἰς φαντασιοκόπος νὰ ἐμβαδύνη εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν; Καὶ ὁμοως, ὁ ὑψιπέτης ἐκεῖνος ποιητὴς ἐγένετο καὶ φυσιοδίφης, βιολόγος, ἐρευνητής, ὅταν ἀντιστρόφως εἰς ἄλλος σύγχρονος καὶ φίλος του, ἰατρὸς καὶ ἀνατόμος, ἀνεκάλυπτεν ἐν ἑαυτῷ τὸν ποιητὴν. Τίς δύναται ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ

νά ἰσχυρισθῆ ὅτι κατέχει μόνος ἐπίκτητον τὸ προνόμιον τῆς γνώσεως καὶ τις δύναται νὰ καταπνίξῃ ἐν ἑαυτῷ τὸ τάλαντον, ὅπερ κρύφα τῷ ἐχάρισεν ἡ φύσις. Ἰδοῦ, ἐκ τῶν δύο τούτων μεγάλων ἀνδρῶν ὁ εἷς τρέπεται πρὸς τὴν φύσιν, ἐνῶ ὁ ἄλλος ἀφίσταται ταύτης, ὁ εἷς ἐγένετο καὶ μέγας ρεαλιστής, ὁ δὲ ἄλλος ἀγνὸς ἰδανιστής, ὁ Γκαϊτε ἀποστρέφεται τὸ ἀφηρημένον, τὸ σκοτεινόν, ἐνῶ ὁ Schiller ἀφοσιούται μετὰ πάθους εἰς τὴν μελέτην τοῦ Καντίου. Ὁ πρῶτος ἐμπνέεται διὰ τῆς παρατηρήσεως, τῆς ἐρεῦνης, τῆς δοκιμῆς καὶ καταλήγει εἰς κρίσιν, εἰς δημιουργίαν, ἐνῶ ὁ δευτερος ὁρμώμενος ἀπὸ ἰδεῶν ὑψηλῶν καὶ ὠραίων χρωματίζει καὶ καταναγάζει αὐτὰς διὰ τῆς τέχνης του, ἥτις ἐκλαμπρος ἀνεπήδησεν ἐκ τῆς αἴφνης ἀνακαλυφθείσης πηγῆς.

Τὸ πνεῦμα σπανίων τινων ἀνθρώπων δὲν ἔχει ὅρια, καί, ἐὰν διὰ τῆς ἐπιβολῆς ἄλλων ἐκτραπῆ πρὸς σιγμὴν τοῦ προορισμοῦ του, δὲν βροαδύνει νὰ ἐπανεύρῃ τὸν δρόμον, ἐφ' οὗ πρόκειται νὰ μεγαλοουργήσῃ. Ἰδοῦ ὁ Γκαϊτε, σπουδαστής ἐν Δειυρία, ἀγρότης ἐν Ἀλσατία, ἀστὸς ἐν Φραγκφούρτη, δικηγόρος ἐν *Wetzlar*, αὐλικὸς ἐν *Weimar*, καλλιτέχνης ἐν Ρώμῃ, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ποιητῆς παγκόσμιος καὶ εἴτα φυσιοδίφης προμαντεῶν, προλέγων.

Ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως ἐν Γαλλίᾳ τὸν ἔθελγεν ἀπὸ πολλοῦ, ἦτο δὲ βέβαιος ὅτι καὶ ἡ ὀρθὴ κρίσις ἤθελε προέλθει ἐκεῖθεν. Εὐρίσκειτο εἰς ἀλληλόγραφίαν μετὰ τοῦ διασήμου γάλλον φυσιοδίφου βαρῶνου *Cuvier*, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐξέθετε τὰς ἰδέας του καὶ ὑπερημύνετο τούτων μετὰ θέουσης. Εἰς τοὺς σοφοὺς τῆς ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν αἱ θεωρίαι αὐταὶ ἐνεποιοῦν μεγίστην ἐντύπωσιν καὶ ὁ ποιητῆς ὑπερήφανος παρηκολούθει μετ' ἀδημονίας τὰς ἐκεῖ διεξαγομένας συζητήσεις ἐπὶ τῆς ταξινομήσεως τῶν εἰδῶν, ἀδιάφορος πρὸς τὴν συγχρόνως ἐκτραγεῖσαν ἐν Γαλλίᾳ ἐπανάστασιν τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1830.

Τὴν 2^{αν} Αὐγούστου τοῦ ἔτους ἐκεῖνου εἰς ἀπὸ τοὺς τελευταίους του συνεργάτας, ὁ *Eckermann*, τὸν ἐπισκέπτεται εἰς τὸ ἀπέριτον γραφεῖον τῆς οἰκίας τῆς *Frauenplan* ἐν *Weimar*.

— Λοιπὸν — ἐρωτᾷ ὁ Γκαϊτε — τί φρονεῖτε περὶ τῆς μεγάλης αὐτῆς ὑποθέσεως τῶν Παρισίων ;

— Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι οἰκτρὸν, ἀπαντᾷ ὁ *Eckermann*· μία τόσοσιν μωρὰ οἰκογένεια (ἡ τοῦ Καρόλου X τῶν Βουρβόνων) ὑποστηριζομένη ἀπὸ τόσοσιν ἄθλιον ὑπουργεῖον οὐδεμίαν παρέχει ἐλπίδα. Φαντάζομαι ὅτι ταχέως θὰ ἐκδιωχθῆ.

— Ἀλλὰ δὲν σᾶς ὀμιλῶ οὔτε ἐνδιαφέρομαι περὶ αὐτῶν, λέγει ἀθύμως ὁ Γκαϊτε. Πρόκειται μόνον περὶ τῆς μεγάλης συζητήσεως τῆς Παρισιν. Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν.

Ὑπηνόει δὲ τὴν συνεδρίαν τῆς 19^{ης} Ἰουλίου τοῦ 1830, καθ' ἣν ὁ περιφνημὸς ζωολόγος *Geoffroy-St-Hilaire* ὑπεστήριξε ἐναντίον τοῦ *Cuvier* τὴν προσφιλεστέραν ἰδέαν τοῦ Γκαϊτε, τὴν τῆς ἀρχεγόνου ταυτότητος τῶν ζωικῶν τύπων.

Τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος ὁ αὐτὸς σοφὸς παρουσίασεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιστημῶν μετάφρασιν τῆς «μεταμορφώσεως τῶν φυτῶν» τοῦ Γκαίτε, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς εἶπε, διέβλεπεν ἕν μόνον λάθος, ἦτοι τὸ ὅτι προηγήθη αὕτη κατὰ 50 ἔτη τῶν βοτανικῶν, οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ τὴν ἐννοήσωσιν. Ἡ μεταμόρφωσις τῶν φυτῶν ἀπετέλει διὰ τὸν ποιητὴν περίπτωσιν μόνον τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, ἣν ἐθεώρει ἰσχύουσαν ἐφ' ὅλου τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου καὶ εἰς τὴν ὁποίαν, παρὰ τὴν ἔλλειψιν σοβαρῶν πειραματικῶν ἐπιχειρημάτων, ἐπέμενε μετὰ τόσης πίστεως, ὥστε δικαίως ἐκλήθη βραδύτερον ὑπὸ τοῦ *Virchow* «ἰδρυτῆς τῆς γενετικῆς μεθόδου».

Ἐξ ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του ὁ γερμανὸς βοτανικὸς *Matthias Schleiden* ἀνεκάλυπτε τὰ ζῶντα στοιχεῖα, ἅτινα εἶχε τόσον καλῶς προβλέψει ἐκεῖνος, ἦτοι τὰ φυτικά κύτταρα, καὶ εὐθὺς εἶτα ὁ γερμανὸς ἀνατόμος *Theodor Schwann* περιέγραψε τὰ κύτταρα τῶν ζώων. Εἰς τὸ βάθος τῶν στοχασμῶν του ἀναζητῶν ὁ Γκαίτε τὴν ἀπλοποίησιν τοῦ διαπλόκου, τὴν ἀνάλυσιν τοῦ συνθέτου, ἐφαντάσθη τὴν σάρκα τοῦ φυτοῦ καὶ τοῦ ζώου ὡς ἰστουργικὸν τέχνημα τῆς φύσεως. Ἡ κυτταρικὴ δομὴ, ἄλλοτε ὑπόθεσις τόσον ἀφηρημένη, ἀλλ' εἰς τὴν ὁποίαν ἐπίστευσεν ὁ εὐφάνταστος ποιητής, ἐνεφανίζετο οὕτω ὡς μεγάλη ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια.

Περὶ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου τοῦ 1792 τέθηριπον ἀδλικὸν ὄχημα τὸν ἔφερον ὀλοταχῶς πρὸς τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. Ἡ Εὐρώπη εἶχεν ἐξεγερθῆ ἑναντίον τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, οἱ Πρωῦσοι ἔλαβον πρῶτοι τὰ ὄπλα καὶ ὁ δούξ Κάρολος — Αὐγουστος τῆς *Weimar* σπεύδων πρὸς τὰ σύνορα, ἐπὶ κεφαλῆς ἐνὸς συντάγματος θωρακοφόρων, ἤξισεν ὅπως ὁ Γκαίτε τὸν ἀκολουθήσῃ.

Τὴν 30^{ην} Αὐγούστου ἡ στρατιὰ εἶχε φθάσει πρὸ τοῦ *Verdun*, ὁ γάλλος φρουραρχὸς *Beaufort* εἶχεν ἀπορρίψει τὰς προτάσεις περὶ παραδόσεως τοῦ φρουρίου καὶ τὸ πυροβόλον ἐκρότει. Ἄλλ' ὁ ποιητὴς ἀδιατάρακτος κατέτασε τὰς σημειώσεις του ἐπὶ τῶν ὀπικῶν φαινομένων καὶ τῆς θεωρίας τῶν χρωμάτων.

Στρατιῶται ἀλιεύοντες εἰς παρακειμένην τινὰ λίμνην ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν του ἐπὶ ὑαλίνων θραυσμάτων, ἅτινα ἀπὸ τοῦ βυθοῦ διὰ μέσου τοῦ ἡρεμοῦντος ὕδατος ἐνεφάνιζον ἐκσιλπινα τὰ χρώματα τῆς ἴριδος. Τὸ φαινόμενον ἐκεῖνο τὸν εἶχε γοητεῦσαι καὶ λησμονῶν καθ' ὀλοκληρίαν τὰς μικρότητας τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ἐβυθίζετο ἡρεμος εἰς τὰς προσφιλεῖς του σκέψεις. Ὁ Γκαίτε εἶχεν ἀποκρούσει τὰς περὶ τοῦ λευκοῦ φωτὸς ἰδέας τοῦ Νεύτωνος. Ἐρευνῶν τὸ θέμα οὐχὶ διὰ τοῦ ὄμματος τοῦ μαθηματικοῦ ἢ τοῦ φυσικοῦ, ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς αἰσθήσεως, τῆς ἐντυπώσεως, τῆς κρίσεως, δὲν ἠδυνήθη νὰ πεισθῇ ὅτι διὰ συμπτώσεως τῶν χρωμάτων τοῦ φάσματος ἀπὸ τοῦ ἐρυθροῦ ἕως τοῦ ἰώδους παράγεται τὸ σύνθετον φῶς, τὸ λευκόν, ὅπερ ὁ Νεύτων ἔκατόν καὶ πλέον ἔτη πρὸ τῶν ἐρευνῶν τοῦ ποιητοῦ εἶχεν ἀναλύσει διὰ τοῦ πρίσματος. Ἡ ὑπόθεσις περὶ τῆς φύσεως τῶν χρωμάτων, εἰς ἣν

ὁ Γκαϊτε προσηλώθη μετὰ σφοδροῦ πάθους ἀποτελεῖ κατ' οὐσίαν αἰσθητικὴν ἐξήγησιν φαινομένων τῆς φύσεως, ὅπως ἀντιλαμβάνεται αὐτῶν, ἢ ἐξαιρομένη ψυχὴ ἐνὸς ποιητοῦ, ἣτις εἰκονίζει καθὼς φαντάζεται, ὅπως ἢ τοῦ ζωγράφου ἀναπαριστᾷ ὡς ἐκείνη βλέπει.

Τὰ χρώματα γεννῶνται κατὰ τὸν Γκαϊτε διὰ τῆς ἐνώσεως τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιᾶς, εἰσὶ τοῦτέστιν ἀποτελέσμα τῆς διαφόρου ἀποχρώσεως τοῦ λευκοῦ, ὅπερ οὗτος θέλει ἀπλοῦν, ὁμογενὲς καὶ ἀδιάσπαστον. Τὰ ἀποκλίνοντα πρὸς τὸ φῶς εἶναι τὰ θετικὰ χρώματα, τὸ κίτρινον, τὸ πορτογαλιόχρουν, τὸ ἐρυθρόν, τὰ δὲ ἀρνητικὰ τὰ ἀποκλίνοντα πρὸς τὴν σκιάν εἶναι, τὸ ἰώδες, τὸ ἰνδικόν, τὸ κυανοῦν.

Ἄλλ' ἂν ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ διακοσίων ἤδη ἐτῶν δὲν ἐπαύσατο διαπιστοῦσα τὴν ἀλήθειαν τῆς κατὰ Νεύτωνα γενέσεως τῶν χρωμάτων, δὲν δύναται ὁμως καὶ νὰ παρίδη τὴν εὐγενῆ προσπάθειαν τοῦ ποιητοῦ, τὴν σειρὰν τῶν εὐστόχων πειραμάτων, τὴν ἐπινόησιν τῶν εὐφυῶν συσκευῶν, αἵτινες σήμερον φυλάσσονται ὡς κειμήλια εἰς τὸ ἐν *Weimar* «Ἐθνικὸν Μουσεῖον Γκαϊτε».

Τὸ δὲ φυσιολογικὸν μέρος τῆς ἐν ἔτει 1808 δημοσιευθείσης ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ θεωρίας τῶν χρωμάτων (*zur Farbenlehre*), ὅπερ ἀσχολεῖται περὶ τὰ φαινόμενα, τὰ παραγόμενα διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ προσπιπτούσης φωτεινῆς ἀκτίνος περιλαμβάνει παρατηρήσεις, αἵτινες καὶ σήμερον ἔτι δύνανται νὰ θεωρηθῶσι θεμελιώδεις. Κατὰ τρόπον ἀνάλογον διηρένησε τὰ τῆς ψυχολογικῆς ἐπιδράσεως τῶν χρωμάτων ἐπὶ τῆς διαθέσεως τῶν ἀνθρώπων καὶ κατέληξεν εἰς τοιαῦτα αἰσθητικὰ συμπεράσματα, ὥστε οἱ νεώτεροι νὰ μὴ ἔχωσι νὰ προσθέσωσι πολλὰ ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου. Τὸ βιβλίον τῶν χρωμάτων παρὰ τὰς πλάνας του ἀποτελεῖ θαυμασίαν περιγραφὴν ἐντυπώσεων, ὅπως ἠσθάνετο αὐτὰς ὁ μέγας ἐκεῖνος τῆς φύσεως λατρευτής, εἶναι δὲ γεγραμμένον μετὰ τῆς σαφηνείας, ἣτις διέκρινε πάντοτε τὴν προνομιούχον τοῦ Γκαϊτε διάνοιαν.

Ἐταστὴς βαθύτροπος, ἀκόρεστος ὡς πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν μάθησιν ἐστράφη πρὸς ἀπανταχοῦ, καὶ ἀνήσυχος δὲν ἀρκεῖται εἰς ὅ,τι ὑπάρχει, ζητεῖ τὸ πῶς ὑπάρχει, τὸ τί ὑπῆρξε! Πρὸς τῇ σπουδῇ τῶν ζώντων ὀργανισμῶν, τῶν φυσικῶν δυνάμεων, τῶν ψυχικῶν φαινομένων, τὸν ἐνδιαφέρει ἐπίσης σοβαρῶς ἡ Γεωλογία, Ὁρυκτολογία καὶ Παλαιοντολογία. Ἐρευνᾷ τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ γήινου φλοιοῦ, ἀπορρίπτει τὴν τότε παραδεδεγμένην θεωρίαν τῶν ἀποτόμων μετατροπῶν καὶ καταστροφῶν καὶ δέχεται ὅτι αἱ μεταβολαὶ αὗται συντελέσθησαν βαθμιαίως σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου καὶ τῇ ἐπιδράσει δυνάμεων, τῶν ὁποίων τὸ ἔργον δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν καὶ εἰς τὰς καθ' ἡμᾶς ἡμέρας. Ἐξέφρασε τουτέστιν ὁ Γκαϊτε τὰς αὐτὰς θεμελιώδεις ἰδέας, ἃς ὑποστηρίζει νῦν ἡ σύγχρονος γεωλογικὴ ἐπιστήμη. Πρῶτος αὐτὸς ἰσχυρίσθη ὅτι ἐπεκράτησέ ποτε ἐπὶ τῆς γῆς παγώδης

ἐποχή, ἣς τὴν ὕπαρξιν ἀπέδειξαν βραδύτερον οἱ γεωλόγοι κατὰ τὸν πειστικώτερον τρόπον ἀπὸ δὲ τοῦ 1782 ἐξῆρθε τὴν σημασίαν, ἣν ἔμελλε νὰ ἔχη ἢ μόλις τότε γεννωμένη Παλαιοντολογία, γράφων τὰς ἐξῆς λέξεις :

«Ταχέως θὰ ἐπιστῆ ὁ χρόνος, καθ' ὃν δὲν θὰ ορίπτονται τὰ ἀπολιθώματα φύρδην μίγδην, ἀλλὰ θὰ κατατάσσονται ἀναλόγως πρὸς τὰς ἐποχὰς τοῦ κόσμου».

Ἡ ἀγάπη τοῦ Γκαϊτε πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας ἐν γένει ὑπῆρξε μεγίστη. Τὸ μεγαλεῖον τῆς δημιουργίας, ἡ ἀτέρωμον αὐτῆς ἁρμονία, τὸ ἄφθαστον μυστήριον τοῦ ἀγνώστου τὸν προσείλκυε, τὸν κατέκτα. Καὶ τὴν ἀγάπην ἐκείνην εἶχε καὶ ἐμπράκτως ἐκδηλώσει διὰ τῆς ἰδρύσεως μετεωρολογικῶν σταθμῶν καὶ φυσικοῖστορικῶν μουσειῶν καὶ συλλογῶν ὡς καὶ τῆς διοργανώσεως ἐπιστημονικῶν συνεδρίων τῶν Ἀκαδημιῶν καὶ ἄλλων σοφῶν σωματείων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκονοποιοῦντο αἱ κτηθεῖσαι νέαι γνώσεις καὶ ἐσχεδιάζοντο αἱ ἔρευναι τοῦ μέλλοντος.

Διὰ δὲ τῶν γλαφυρῶν περιγραφῶν τῶν ταξιδιῶν του καὶ τῆς ἐξυμνήσεως τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως διήγειρε κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ τὴν ἀγάπην τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ κάλλος τοῦ γύρωθεν κόσμου καὶ διήνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν πρὸς τὰ κρύφια τῆς δημιουργίας.

Ἡ βαθεῖα τῆς φύσεως μελέτη καὶ ἡ πρὸς αὐτὴν λατρεία συνδυαζομένη πρὸς τὸ ἀνυπέρβλητον αὐτοῦ τάλαντον ἐξηγοῦσι τὸ διατὶ ἐγένετο ὁ μέγιστος τῶν νεωτέρων ποιητῶν. Ὡς Ἕλληνας ἐγὼ καὶ ὡς σπουδαστὴς τῆς φύσεως παραβάλλω τὸν Γκαϊτε πρὸς τὸν μεγάλον κοσμολόγον καὶ ὑπέροχον ποιητὴν τοῦ Ἀκράγαντος, ὅστις διὰ τὴν ἐποχὴν του ὑπῆρξε δεινὸς τῆς φύσεως διερευνητὴς, φυσιολόγος, φυσικὸς καὶ χημικὸς, ὁ πρωθυερευτὴς τῆς θεωρίας τῆς ὀργανικῆς συνθέσεως καὶ ἐξελίξεως, καὶ πρὸς πολλὰς τῶν ἰδεῶν τοῦ ὁποίου τόσον ὁμοιάζουσιν αἱ τοῦ Γκαϊτε. Πρὸ τῶν ὀμμάτων μου, ἐμφανίζεται ὅθεν οὗτος ὡς δεύτερος Ἐμπεδοκλῆς, ἀλλ' Ἐμπεδοκλῆς τῆς 19ης ἑκατονταετηρίδος.

Καὶ φθάνων εἰς τὸ γῆρας, ἀτενίζων πρὸς τὸ τέλος νηφάλιος, ὀμιλεῖ περὶ θανάτου, περὶ ψυχῆς ὅπως καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς. Ὁ θάνατος κατὰ τὸν Γκαϊτε δὲν ὑπάρχει, ἡ δὲ ἀποσύνθεσις εἶναι φάσις, εἶναι μόνον μεταμόρφωσις, ἀλλ' οὐδὲν τελευτᾷ, οὐδὲν ἀφανίζεται. Ἡ πίστις του εἰς τὸν Πανθεισμὸν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν πάντων ἀποτελεῖ τὸ κήρυγμά του, τὸ τελευταῖον του ᾄσμα!

Καὶ ὅταν κατ' Αὐγούστιον τοῦ 1831 μετέβη μετὰ τῶν δύο νεαρῶν του ἐγγόνων εἰς τὸν ἐν τῷ Θουριγγίῳ δρυμῷ δασικὸν οἰκίσκον τοῦ *Kickelhan*, τὸν ὁποῖον τῷ εἶχεν ἄλλοτε δωρήσει ὁ δούξ τῆς *Weimar*, κατηνθύνθη μόνος πρὸς τὸν ξύλινον τοῖχον, πρὸ τοῦ ὁποίου ἐστάθη ρεμβώδης. Ἐπ' αὐτοῦ πρὸ 48 ἐτῶν εἶχε γράψει διὰ μολυβίου τὸ περίφημον *Nachtlied*, τοῦ ὁποίου τώρα μετὰ φωνῆς παλλομένης ἀπαγγέλει τὸν τελευταῖον στίχον :

Στάσον λοιπόν, και γρήγορα
θ' αναπαυθῆς κ' ἐσύ.

Ἐκτοτε ἡ γῆ ἔγραψεν ἑκατὸν κύκλους εἰς τὸ ὥρολόγιον τοῦ στερεώματος καί, ὅταν ἐκάστοτε κατὰ τὴν ἀτελεύτητον αὐτοῦ ροὴν ὁ χρόνος σημαίνει τὴν αὐτὴν ὥραν, ὁλόκληρος ὁ κόσμος, ὅπως καὶ σήμερον, θὰ προσέρχηται εἰς κοινὸν θανατασμὸν τοῦ σοφοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ Γκαῖτε εἶναι ἐξ ἐκείνων, οἵτινες δὲν λησμονοῦνται, διότι ὡς στοχαστὴς καὶ ὡς ποιητὴς ἔχει εἰκονίσει τὸ ἰδανικόν, τὸ ὠραῖον, διότι ἔχει καθηθύνει τὸ πάθος, διότι ἔχει ἐξυμνήσει τὸ αἰώνιον τὸ εὐγενέστερον αἰσθημα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ αἰσθημα τῆς ἀγάπης, διότι διὰ τοῦ καλάμου καὶ τῆς λύρας ἐνθαρρύνει καὶ παρηγορεῖ, θωπεύει καὶ ἀνακουφίζει.

Ὡς σοφὸς δὲ προσφέρει τὸ παράδειγμα τοῦ ἀκαμάτου, τοῦ ἀχορτάστου, τοῦ ἐρευνῶντος τὴν φύσιν οὐχὶ μόνον πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς αἰτίας, ἀλλὰ πρὸς ἀναζήτησιν τῆς ἀφειρησίας, τῆς ἀρχῆς. Σπανίως ἄνθρωπος ὑπῆρξε τόσον πολυφνῆς καὶ τόσον πολύεργος· ἡ ποίησις καὶ ἡ ἐπιστήμη ἦσαν αἱ ὑψηλαὶ ἀσχολαί, πρὸς ἃς ἐστρέφετο ἀνθρόρμητον τὸ ἀκτινοβόλον του πνεῦμα, ἐκτὸς ὅμως αὐτῶν ἡγάπα καὶ τὰς διακοσμητικὰς τέχνας, ἦτο δεξιότατος σχεδιαστὴς, χαράκτης καὶ χρωματογράφος. Ἐπέκεινα δὲ τῶν 50 ἐτῶν ἤσκησε τὰ πολύμορφα καθήκοντα τοῦ ἀνωτάτου ἀδλικοῦ ὑπαλλήλου καὶ πολιτικοῦ τῆς *Weimar*, τῆς ὁποίας καθύθυνεν ὑποθέσεις οἰκονομικὰς, στρατιωτικὰς καὶ σχετικὰς πρὸς τὴν ὁδοποιΐαν, τὰ μεταλλεῖα, τὰ δάση. Ἐπὶ δὲ 26 ἔτη διευθύνων τὸ ἐκεῖ Βασιλικὸν Θέατρον εὗρισκε τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον, ἵνα σπουδάξῃ, σκηνοθετῇ καὶ παρακολονθῇ κατὰ τὰς δοκιμὰς πολλὰ τῶν παιζομένων ἔργων. Φαινόμενον ἐργασίας, ἀποδόσεως, καὶ ἀντοχῆς ὑπενθυμίζει ἀληθῶς τὸ περὶ ἑαυτοῦ ἄνευ σπουδῆς, ἀλλ' ἀενάως στρεφόμενον λαμπρὸν ἐκεῖνο ἄστρον, ὅπερ ἀναφέρει εἰς τὴν συλλογὴν του τῶν «Ξενίων» τοῦ 1820, καὶ τὸ ὁποῖον τόσῳ καλῶς συμβολίζει τὴν ζωὴν του :

*Wie das Gestirn
Ohne Hast, aber ohne Rast
Drehe sich jeder
Um die eigne Last.*

(Goethe, zahme Xenien II).